

Yayın Geliş Tarihi: 29.11.2010
Yayına Kabul Tarihi: 26.02.2012
Online Yayın Tarihi: 06.07.2012

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 14, Sayı: 2, Yıl: 2012, Sayfa: 11-32
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

MAX WEBER'İN YORUMUNDA MESLEK AHLAKI OLARAK DÜNYEVİ ASKETİKİZM

Kürşat Haldun AKALIN*

Öz

Max Weber'in hararetle tartışılan tezi, Protestanlık ve kapitalizm olmak üzere iki kavramdan kaynaklanmıştır. Kapitalizm veya kapitalizmin ruhu kelimeleri, çok özel anlamları içinde kullanılmaktadır. Bu kavramlar, Batı toplumunun içyapısını bütünüyle hükmi altına alan tutumlarından başka bir anlamı taşımamaktaydı. Yalnızca ekonomiyle değil, yasal sistemiyle, siyasal yapısıyla, kurumsallaşmış bilim ve teknoloji dokusuyla, matematiksel bir temele oturmuş müziğiyle ve mimarisiyle bütünlük göstermekteydi. İşlerin ekonomik yürütülüşü, Max Weber tarafından bir bütün olarak ekonomik hayatın rasyonelleşmesi olarak dikkate alınan, çalışma disiplini ve muhasebe esaslarına göre işlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Protestanlık, Meslek Ahlakı, Dünyevi Asketikizm.

WORLDLY ASCETICISM AS THE ETHIC OF VOCATION IN THE INTERPRETATION OF MAX WEBER

Abstract

The explosive power of Max Weber's thesis derived from the correlation of two concepts, Protestantism and capitalism. The words capitalism or spirits of capitalism are used in a very particular sense. They mean no less than the entire inner structure governing Western society's attitudes. Not only its economy but also its legal system, its political structure, its institutionalized sciences and technology, its mathematically based music and architecture. Its economic modes of operation, works discipline and accountancy methods are all regarded as a whole life is rationality by Max Weber.

Key words: Capitalism, Protestantism, Occupational Ethic, Worldly Asceticism.

GİRİŞ

Batıdaki toplumsal yaşamın bir bütün olarak ve her yönüyle ussallaşmasında, özellikle de Metodizm sayesinde dinin ussallaşmış olmasının çok büyük bir rolü bulunmaktadır. Max Weber'e göre, bir bütün olarak toplumsal eylem ile ilişkilerin, yapı ile kurumların rasyonelleşmesi, dinsel yönelişlerin

* Öğr. Gör. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar, haldunakalin@oku.edu.tr

ussallaşmasına bağlıdır (Weber, 1950: 82). Yaşama biçiminin metodik olarak bütünüyle rasyonel kılındığı her yerde böyle bir oluşum, rasyonelleşmenin yöneldiği nihai değerler tarafından derinden tesir görmüştür. Rasyonalizmin değerleri ve sonuçları, doğrudan, inanılan din tarafından belirlenmektedir. Bir kural olarak, ussal dinin değerleri, sürekli ve kesin olarak belirleyici bir güce sahiptir. İktisat ahlâkı deyimi, dinlerin psikolojik ve pragmatik içeriklerinde keşfedilen eyleme özgü uygulanabilir dürtülere işaret etmektedir (Weber, 1947: 83-84). Sadece din tarafından belirlenmiş bir iktisat ahlakına rastlamak, neredeyse olanaksız gibidir. Din tarafından olsun ya da iç faktörler olarak nitelendirilen etmenler tarafından belirlenmiş bulunsun, insanın dünyaya karşı tutumunun oluşması demek olan iktisat ahlakının, hiç kuşkusuz, çok yüksek düzeyde dogmalardan bağımsız olması gerekmektedir (Weber, 1969: 51).

Ekonomik coğrafya ve tarih gibi, belirli bazı etmenler, iktisat ahlakının bu bağımsızlığının düzeyini en yüksek derecede belirlenmektedir. Yaşama tarzının dinsel etmeni ise, ekonomik ahlakın belirleyicilerinden yalnızca biridir (Weber, 1949: 54-55). Kuşkusuz, din tarafından belirlenmiş görünen yaşama tarzının kendisi bile; belirli coğrafik, politik, sosyal ve ulusal sınırları içinde geçerli olan; ekonomik ve siyasal etmenler tarafından derinden tesir görür. Bu bağımlılıklar tek tek ele alıp kendi özelliklerine göre incelenecek olunursa; araştırma, içinden çıkılmaz bir hal alır. Tek bir sosyal katman veya etmen üzerine odaklanılmaması gerekir. İktisat ahlakının en karakteristik görünümüne kesin olarak damgasını vurmuş olan toplumsal tabakalar bile, zaman içinde tarihsel bir değişime uğrayabilirler. Tek bir toplumsal tabakanın, iktisat ahlakı ve dolayısıyla dinsel içsel niteliği üzerindeki etkisi, kesinlikle tek başına yeterli değildir.

BATIDAKİ USSALLAŞMANIN DİNSEL İÇERİĞİ DÜNYEVİ ASKETİKİZM

Bu dünyayı olduğu kadar tüm bedensel ilgi ve istekleri ret eden, dünyayı terk etmenin bir görüntüsü olarak dilencililiği öven Orta Çağ Avrupasının asketik (çilekeş) yöneliş öğretisi nedeniyle; tanrıya ait kıldığı tüm insan ömrünün bir anını dahi dünya işlerine ayrılmasını tamahkârlık dolayısıyla günahkârlık olarak görülmüş, ibadet kilisenin duvarları ile sınırlı kılınmış olduğundan da kurtuluşu ancak kilise içinde veya yoluyla erişileceği görüşünde ısrar edilmiştir. Hâlbuki kurtuluşa ermede kilisenin aracılığının ret edilmesiyle en son şekline ulaşan kilise karşıtı mezheplerinin (Quaker, Methodist vs.) çıkmasına ve üst sınıflar tarafından rağbet görmesine neden olan dünyevi asketikizm kuramı, kilise-manastır hücrelerinde ekmek ile suyla aç kalarak ve kırbaçladığı vücuduyla İsa'nın çarşıdaki acısını yaşayarak bedeni (nefsi) öldürmeyi şart koşan Orta Çağ çilekeşliğinin dayandığı aynı kanaatkârlık ve yoksunluk duyguları içinde çektiği çileyle işyerini tapınak haline getirilmesini sağlamıştır. Dünyevi asketikizm sayesinde, ibadet kilise dışına çıkarılmış, sevgi ile dürüstlüğü hâkim kılma yoluyla ibadet insanlar arasına taşınmış, mesleki çalışma tanrıya yönelen yegâne takva yolu

haline gelmiş, mesleki başarı hatta parasal kazanç tanrı hoşnutluğunun neredeyse yegâne kanıtı olarak görülmüştür. Böyle olunca dünyevi asketikizmin, öncelikle, kazanç peşinde koşan ve giderek sermaye birikimini kendinde toplayan yükselen burjuvalar tarafından imanla benimsenmesi gayet doğal ve gerekli olacaktır. Bu nedenle, M. Weber'e göre, bir kural olarak, hangi toplumsal tabakaya özgü yaşama biçiminin belli dinlerin oluşumuna derinden tesir etmiş olduğu, en azından açığa çıkartılabilir. Bir dinin kendisine özgü sayılan doğasının, bu dini ayakta tutan belirli bir tabakanın içinde bulunduğu sosyal ortamının basit bir işlevi olduğu, ya da, bu tabakanın ideolojisini betimlediği veya bu tabakanın maddi ya da ideal olan çıkar konumlarını yansıtmakta olduğu tezi, M. Weber tarafından eleştirilmiştir (Weber, 1950: 46). Ekonomik ve politik etmenler tarafından belirlenen toplumsal baskıların özel bir koşuldaki dinsel ahlak üzerindeki etkisi açık ve kesin olmasına karşın; esas olarak dinsel kaynaklar tarafından biçimlendirilmiş eğilimler ve hepsinden önemlisi dinin açıkça bildirdiği ve vaat ettiği içeriği büyük bir baskıda bulunur (Weber, 1967: 76). Bildirilen bu hedef ile vaatleri, gelecek nesil, toplumsal yaşamın yegâne temeli olarak çoğunlukla yeniden yorumlar. Bu gibi yeniden yorumlamalar, oluşmakta olan dinsel topluluğun gereksinimlerine uygun düşen ilhamlarını da beraberinde getirerek, dinin özünüyle uyumlu kılınır.

Vaat ve uyarılarıyla belirli bir yaşama tarzını zorunlu kılan her dinin, inananlarına benimsettirdiği bir davranış biçimini haklı kıldığını vurgulayan M. Weber, dinin bu mesajının mutlaka belirli bir zümrenin özlemlerine dayandığını öne sürmüştür (Weber, 1967: 42). Toplumsal bakımdan büyük önem taşıyan tabularda ortaya çıkan her hangi bir değişikliğe, bu ortam içinde bulunan hemen her dinde çok derin değişikliklere yol açmıştır. Diğer taraftan, belirli bir tarzdaki bir din, bir kere benimsenip gelecek kuşaklar üzerinde biçimlendirici tesirine ulaşınca; çok farklı katmanların yaşama tarzları üzerinde çok geniş kapsamlı bir baskı gücüne sahip olur. Dinin açıkça bildirdiği maksat ile vaatleri, doğal olarak, kurtarılmış gereksinimi içinde olan kitlelere yöneltilmişti (Lecky, 1955: 243). Kurtuluşu esas alan dinlerin vaatleri; başlangıçta, ahlaki ön koşulların sağlanması yerine ibadet kurallarına uyulmasıyla bağlantıydı (Weber, 1949: 114). Dinsel gelişmenin kesin olarak bir nebinin etkisiyle gerçekleştiği ortamda, doğal olarak günah; peygambere ve emirlerine inanmamanın bir işareti olarak görüldüğü gibi, uğranılan her türden talihsizliklerin veya belaların temel bir nedeni olarak yorumlanmaktadır. Peygamberlik, düzenli olarak ezilen sınıfların neslinden ortaya çıkmadığı gibi, nebilere her zaman ezilen kesimlerin temsilcisi de olmamışlardır (Weber, 1947: 51-52). Peygamberlerin öğretisinin düşünsel içeriği de, esas olarak ezilen sınıfların zihinsel uzantısı özelliğini taşımamaktadır (Weber, 1967: 53). Yine de, bir kural olarak, daima bir sıkıntı altında bulunan kimselerin ya da en azından ezilme baskısı altında sürekli kalanların, bir kurtarıcıya ve bir nebiye olan gereksinimleri; talihlilere, mülk sahiplerine ve toplumda yöneticilik işlevini kullananlara kıyasla çok fazlaydı (Weber, 1949: 118-119). Bundan dolayıdır ki, peygamber tarafından açıkça bildirilen kurtarıcı dinler, olumlu toplumsal koşullar içinde bulunmayan toplumsal katmanlar arasından çıkmıştır.

Genel olarak dinsel bir vaadin içeriği, hiçbir şekilde, her hangi bir sınıfın iç ya da dış çıkarlarının sözcülüğü özelliğini taşımamıştır. Büyük dinsel ve ahlaksal sistemlerin kendisine özgü doğasını; yöneten ve yönetilen katmanların yalın karşılığında çok, özel toplumsal koşullar belirlemiştir (Weber, 1967: 61-62). Hıristiyanlık ve diğer asketik öğretiler dikkate alınmayacak olunursa, hemen hemen bütün dinler; sağlık, uzun ömür ve zenginlik üzerinde durmuşlardır. Sadece din üstatları, münzevi çilekeşler, keşişler, sufiler ve dervişler kutsal değerlerle yakından ilgilenmekte; bu dünyaya özgü sayılan sağlık, servet ve uzun ömür gibi gerçek nimetleri terk ederek; bunlarla kıyaslayıp üstün tuttıkları öbür dünya emeli üzerinde odaklaşmaktaydı (Lecky, 1955: 249); yine de, öbür dünyaya özgü sayılan bu kutsal değerler, hiçbir şekilde ahretin değerleri değildi.

Tanrının çizdiği yolda ilerleyerek ve yaşamını da buna göre düzenleyerek kurtuluşa erişeceğine ve Tanrının hoşnutluğunu kazanacağını inanan insan, Weber'e göre; dinin şart koştuğu bu hayat tarzına bağlı kalmakla, bu dünyayla barışmakta veya tüm dünyevi ilgilerden kendisini soyutlamaktadır. *“Psikolojik bakımdan dikkate alındığında, kurtuluşun izini süren insan; bu dünyada ve yaşadığı anda benimseyeceği tutumlarının zihinsel gerginliği içinde yaşamıştır. Puritanın, bireyin kendisini kanıtlamış olduğunun sağladığı, ruhunun kötülüklerden arınmayla ilgili sürekli huzur hali; bu asketik dinin kutsal değerleri arasında benimsettiği tek somut hedefiydi. Oysa Budist keşiş, kişinin kendi nefesine hâkim olup ve yüce ruha yönelip onunla ruhani anlamda birleşerek her türlü arzularından ve isteklerden tamamıyla sıyrılmış olduğu yüce mutluluk hali demek olan, Nirvana'ya gireceğinden emin şekilde evrensel bir sevgi duygusunu arar. Kendisini dinine kaptırmış sofu bir Hindu ise, kendisine Tanrının sahip olduğu duygusunu coşkun şekildeki aşkıyla hisseder, Tanrıya bağlılık hali demek olan Bhakti'ye ulaşmak ister; sevgisiyle bağlandığı Tanrı tarafından sahiplenilme duygusunun eylemden uzak kendinden geçme mutluluğunu hissetmek ister. Tanrı tarafından sahiplenilmek istendiği gibi, Tanrıya ait olduğunu veya duasıyla Tanrı iradesine yön verdiğini öne sürenler dahi çıkmıştır. Bakire Meryem'e güvey olduğunu hissedenler kadar; kurtarıcının karısı olmak isteyenler de çıkmıştır”* (Weber, 1964: 83-85).

Din sayesinde kurtuluşu bulmak isteyen insan, böylece bu dünyasında ölümsüz hayatına yönelerek veya ahretini kazandığını hissederek huzurlu olmakta; tüm dünyevi uğraşılardan ve güdülerden kopmuş şeklinde dahi, dünyadaki bu hayatıyla gelecekteki ölümsüz hayatını elde ettiği düşüncesine kapılmaktadır (Weber, 1967: 71). Bu dünya sayesinde, yeniden doğarak bu dünyaya daha iyi bir ruh konumuyla gelmesi veya ölümden sonra ahrete gitmesi ve yargılanması arasında; dinin, bireysel davranışlar üzerinde hâkimiyet kurması bakımından, hiçbir fark yoktur (Lecky, 1955: 253). Yüce duyguları edinerek bireyin davranışları üzerinde hâkimiyet kurmuş olan dinsel öğretilerin en büyük iki kavramı; yeniden doğuş ve kurtuluşa erişme olmaktadır. Yeniden doğuşu sağlayan dinsel yollar kadar, yeniden doğuşun maksadını veya anlamını açığa çıkartan, 'niçin yeniden doğmalıyım' sorusuna verilen yanıtlar da, her dinde farklıydı (Lecky, 1955: 256-

257). Din sayesinde benimsediği en yüce değer olarak peşinden koştuğu mutluluk hali ya da yeniden doğuş hissinin uygulamaya yönelik yolunun türü; açıkça ve zorunlu olarak, bu dini savunmada ve buyruklarını da yerine getirmede en önde giden toplumsal tabakanın karakterine göre değişmekteydi (Weber, 1949: 83-84).

Savaşçı ve köylü sınıflar ile aydınlar ve iş adamları zümresi arasında daima var olan zıtlığın son derece özel bir önemi olmuştur. Bu gruplardan olan aydınlar, daima, rasyonalizmin taraftarı olmalarına rağmen, savundukları idealler nispeten kuramsal bir özellik taşımıştır (Weber, 1950: 61-62). Tüccarlar, imalatçılar ve esnaflardan oluşan iş adamları zümresi ise; en azından çok daha fazla uygulanabilir bir özellik taşıyan rasyonalizmi savunmuşlardır. *“Aydınların ve iş adamları zümresinin benimsediği rasyonalizmin çok farklı özelliklerine rağmen, her iki türdeki rasyonalizm de, daima, dinsel tutumun oluşması üzerinde çok büyük bir baskıya sahip olmuştur. Ancak, insanların tutum ile davranışlarını, fakirler değil maddi ve hedefe yönelik çıkarları doğrudan yönetmektedir. Fikirler tarafından yaratılan dünya betimlemeleri, devamlı olarak, çıkar dinamiği etkisiyle yürütülen eylemin koşu yolunu belirler. Bireyin, neyden ve ne için kurtarılmayı arzu etmiş olmasını, kurtarılıp kurtarılmayacağına ölçüleri; hiç unutmamalı ki, kendi dünya görüşüne dayanmaktadır”* (Weber, 1949: 76-77).

Dinsel eğilimlerin, kişilerin toplumsal konumlarının ve yaşadıkları yerleşim bölgelerinin oluşturduğu zümrelere uygun veya aykırı bir özellikte oluştuğunu savunan M. Weber; nebilerin veya dinsel öncülerin, kesinlikle, belirli bir sosyal grubun özlem ile beklentilerine göre istemlerini bildirdiklerini, öne sürmüştür (Freitag, 1910: 79). Kurumsal ibadet kuralları ve düzenlemelerle oluştuğundan, bürokrasinin yerleşmiş olduğu yerlerde dinin doğası, söylem ve koşulları önceden belirlenmiş bir kalıpta sürekli yinelenen bir şekilcilikte ortaya çıkmıştır. *“Şövalye tabakası için önemli olan, tümüyle dünyevi çıkarlar peşinde koşmak ve mistizmin tüm duygusallığından tamamıyla uzak kalmaktı. Savaşçılar zümresi, genel olarak kahramanlığın en önemli özelliği olarak, gerçeğin akıl yoluyla kavranması ve belirlenmesi kapasitesi kadar arzusundan da yoksun kalmışlardı. Köylüler tamamıyla büyüye eğilimliydi. Ekonomik varlıklarının bütünüyle ve her yönüyle, doğaya bağımlı olması, köylülerin doğanın karşı konulamayan ve denetlenemeyen gücünden endişe eder hale getirmişti. Doğa güçleri üzerinde hükümranlık kuran veya isteğine göre düzenleyen ruhları etkilediğini sağlayan büyücülere anında kanabiliyor; bunların zorlu büyülerini olduğu kadar ilahi yardımlarına kolaylıkla ulaşabileceklerine de, büyük bir saflık içinde inanmaktaydılar. Son olarak da, her yerde benzerlerine rastlanabilen, kentli olarak nitelendirilen Batı Avrupa'daki serbest çalışanları irdeleyelim. Kentliler, esnaf ve zanaatkârlardan, tüccarlardan, ev imalatını düzenleyen girişimcilerden ve bunların yalnızca modern batıda bulunan uzantılarından oluşmaktadır. Serbest iş yapan bu kentli zümreler, kendilerine açıkça sunulan dinsel istemlere karşı en belirsiz tutumu takınan kimseler olmuşlardır. Bu kentliler zümresi içinde, aşağıdaki dinsel fenomenler, özellikle sağlam fenomenler üzerine kurulmuştur; bir kurtarıcıya duyulan saygının her çeşidi, krishna tapınmasında İsa'ya duyulan derin*

sevgiye varana kadar dünya üzerinde yerleşmiş bulunan kurtuluş ümidinin her şekli; İsraililer arasında kök salmış bulunan hukukun rasyonel biçimselliği, bütünüyle büyüden ayrı tutulmuş ve karşı çıkılmış sinagog vaazları, kadercilik anlayışı ve ahlaki yenilenme inançlarıyla Puritanların ve Metodistlerin bireysel olarak kurtuluşa ulaşma emelleridir” (Weber, 1964: 116-117).

Bireysel gayret sayesinde kurtuluşa erişme yolunu benimseten tüm bu inanç ile eğilimler, diğer toplumsal zümrelere kıyasla, kentli girişimciler kesiminde çok daha fazla kök salmıştır (Weber, 1949: 38). Yaşam tarzlarının doğasının, büyük ölçüde ekonomik bakımdan doğaya bağımlı olmaktan kurtulmuş olması, bu kentli zümrelerde pratik rasyonalizmi davranışlarının temel eğilimi haline getirmiştir. Kentli girişimcilerin ekonomik varlıklarının tamamını kullanmış oldukları araçlar ne kadar ilkel olursa olsun; teknolojik ve ekonomik hesaplara, doğaya olduğu kadar insana da hükmetmeye dayanır (Weber, 1966: 78). Kentli girişimci zümre, daha güçlü oldukları ölçüde, tabu bağlarından ve kâhinlerin etkisinden kolaylıkla kurtulabileceği gibi, kast bölünmelerinden de korunacağı için; bu dünyada çalışmayı ibadet haline getiren dinlerin benimsenmesinde, son derece uygun bir ortamı sağlamışlardır (Weber, 1950: 143).

MESLEKİ ETKİNLİĞİN TANRI YOLU HALİNE GELMESİ

Mesleki etkinliği takva yolu ve para kazanmayı sağlayan işyerini de yegâne tapınak haline getiren dünyevi asketik mezheplerinden birine inanmış böyle bir kimseye göre; tembelliğe ve savurganlığa neden olması halinde, bu dünyanın rahatlık ve bollukları, zenginlik ve kazançları günahkâr yaşamın görüntüleri idi. Bu dünyada çekilen her acı ve uğranılan her sıkıntı, karşılaşılan her bela ve talihsizlik; aslında, öbür dünyasının iyi olduğuna dair birer işaretlerdi. Bu bilinmeyen kader yolculuğu içinde Tanrıya itaat ederek dünyevi ve uhrevi cennetteki sonsuz saadete ermeyi düşleyebilirdi (Weber, 1967: 86). Ya da bu uhrevi çilekeşlik inancından tamamıyla farklı bir imanı besleyebilen bir başka kişi de, dünyaya her yeniden gelişinde ruhunun daha asil olduğuna inanıp kendisini olgunlaştırma yoluna girerek; yeniden dünyaya gelişler halkasında, bir önceki seferin toyluklarından ve kafalarından kurtularak, bu dünyadaki bir sonraki yaşamında daha olgun ve mutlu olabileceği beklentisine kapılabilirdi (Freytag, 1910: 83-84). Öldükten sonra bu dünyaya her gelişinde daha kâmil bir ruha ve daha mutlu bir yaşama nail olabilmek için de; her dünyevi yaşamı boyunca daha temiz bir ruh halini devredebilmek için, her seferinde, dünyevi hayatında daha tutkusuz ve hareketsiz bir yaşama tarzına gönül verebilir ve böylece ebedi bir dinleniş de geçebilirdi (Freytag, 1910: 87). Nasıl olsa, var olan her şeyi yoktan yaratan Tanrı, öldükten sonra insanı yine bu dünyaya geri yollamaya da muktediri.

Asketik Protestanlık ile kapitalizmin ruhu arasında kurduğu nedensellik bağlantısıyla ilgili araştırması, o sıralar pek etkili olan Marksist kurama tepki olarak ortaya çıktığı için, yalnızca Batıya özgü gördüğü rasyonelleşme sürecini tek faktöre dayandırma yanlılığı içine düştüğünü dolaylı şekilde de olsa ifade etmekten

kaçınmayan M. Weber; 'görevini gerçekleştiren her bilimsel çalışma, ortaya yeni yeni sorunlar çıkardığı gibi bunları aşma azmini de beraberinde getirerek günün birinde eskir gider. Bilime hizmet etmek isteyen herkes karşılaşacağı bu gerçeği kabul etmek zorundadır. Başkalarının irdelemeleriyle bizi geçeceklerini ummadan, bilimsel çalışmanın yapılabilmesi olanaksızdır' (Weber, 1949: 88-89), sözleriyle, sonradan yapılacak olan eleştirileri göğüslemek istemiştir. Nitekim Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu isimli araştırmasından sonra gerçekleştirdiği İsrail, Çin ve Hindistan dinleriyle ilgili yaptığı ayrıntılı çalışmalarında, daha önceden karşı çıkmış olduğu ekonomik faktörün önemini fark etmiş, ekonomik koşulları ayrıntısıyla dikkate almaya başlamıştır. Sonradan yapmış olduğu çalışmalarında dahi, ekonomik koşullar ile benimsenilerek yerleşmiş olan dinsel ahlakın arasında mutlaka bir uygunluğun bulunduğu yargısını asla kaybetmemiştir.

Ekonomik koşullar ile dinsel ahlak arasındaki ilişkiyi, bazen karşılıklı etkileşim olarak bazen de nedensellik taşıyan sebep-sonuç bağıntısı şeklinde öne sürmüş olmakla; dinsel değerlerin, ekonomik davranış üzerindeki belirleyici etkisine dikkat çekmek istemiştir. (Lecky, 1955: 272) Birbirinden farklı sayısız tarihsel faktörün kendi aralarında karşılıklı ve karmaşık bir etkileşim içine girerek, ussallığı her sahada egemen kılan batıya özgü bu dünyevi modern kültürün gelişmesini biçimlendiren dinsel güçlerin irdelenmesi, bir ekonomik sistem olarak kapitalizmin reform tarafından yaratıldığı ya da oluşturulduğu fikrini saçmalık olarak görmektedir. "Her şeyden önce açıkça belirtmeliyiz ki, böyle bir çalışma, sosyal ve dinsel bir değer taşıyan reform düşüncelerinin değerini irdelemeye yeltenmektedir. Rastlantısal da olsa veya tamamıyla yüzeysel de görünse, reformun gerçekten oluşturmuş olduğu dinsel bilinç içeriğiyle sürekli olarak ilgilenmek zorunda kalınmaktadır. Birbirinden farklı yönleri olan sayısız tarihsel etmenlerin kendi aralarındaki karmaşıklaşmış karşılıklı etkileşimleri içinde, özellikle gelişmekte olan dünyevi modern kültür çağımızın biçimlenmesindeki dinsel güçlerin katkısını açık bir hale getirmeye yeltenmekteyiz. Bundan dolayı da, bu kültürün kapsamına giren belirli karakteristik özelliklerinin, reformun tesirinde nasıl kalmış olduğunu irdelemek istiyoruz. Diğer taraftan, yukarıda açıklanan anlamıyla da olsa kapitalist ruhun, yalnızca reform düşüncesinin kesin tesirlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olduğu; bir ekonomik sistem olarak kapitalizmin dahi, reform hareketinin yarattığını öne süren saçma ve gerçek dışı bir tezi savunmak gibi bir niyetimiz de yoktur. Çok önemli bazı kapitalist iş örgütlenmesinin, reform hareketinden çok daha öncesinden var olduğunun biliniyor olması, böyle bir iddiayı çürütmek için yeterli bir kanıttır. Maddi bir temel olarak toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimleri ile reform zamanında revaçta olan düşünceler arasında karşılıklı etkileşimlerin olduğunu öne süren görüşün içerdiği karışıklık; yalnızca, dinsel inanç biçimleri ile eylemsel ahlak anlayışı arasındaki kesinleşmiş bağıntıların hangi düzeylerde kurulduğunun irdelenmesiyle giderilebilir, araştırmada bir yol takip edilebilir" (Weber, 1964: 36-37).

Böylece, aynı zamanda, bu tür ilişkiler dolayısıyla hareketlerin, gelişmekte olan maddi kültür üzerindeki tesiri, tarzı ve genel eğilimi elden geldiği ölçüde açıklık kazanacaktır. Bu bağıntı akla uygun bir tutarlılık içinde belirlendikten sonra, modern kültürün tarihsel gelişmesinin, hangi ölçüde dinsel güçlere veya diğer etmenlere bağlı olduğunun tahmininde bulunulabilir (Lecky, 1955: 275).

“Eski Protestan ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasındaki ilişkiyi göstermek için, J. Calvin’in ve Kalvinistlerle birlikte diğer Puritan mezhebindeki kimselerin çalışmalarından hareket edilebilir. Ancak, bundan, bu dinsel hareketlerin kurucularından olan veya temsilcisi olarak kabul edilen kişilerden her hangi birinde, bizim görmeyi umduğumuz kapitalizmin ruhu olarak nitelendirilen yükselişin her hangi bir anlamda çalışma yaşamında maksat haline getirildiği sonucu asla çıkarılmamalıdır. Dünyevi mallar için uğraşmayı, kendi başına bir amaç haline getirerek, bu kimselerden her hangi biri için olumlu ahlaki bir değer taşıdığı da düşünülemez. Menno, George Fox ve Wesley gibi kimseleri kendi araştırma maksatlarımız için konumuza katmış dahi olsak, dinsel reformculardan hiç birinde ahlaki reform programının sunulması gibi bir gayretin olmadığını, asla hatırdan çıkartmamalıyız. Bunlardan hiç birisi, ahlaki kültür toplumlarının kurucusu olmadıkları gibi, sosyal reformu veya kültürel idealleri gerçekleştirmek maksadıyla hümanist tasarımları öneren kimselerden biri de olmamıştır. Reformist önderlerin yaşamlarının ve çalışmalarının ilgi odağı, sadece ve sadece, ruhun kurtuluşuydu. Öğretilerinin ahlaki idealleri ve eylemsel sonuçları, sadece ve sadece, saf dinsel güdülerinin ifadesi haline getirdikleri ruhun kurtuluşu emeli üzerinde odaklaşıyordu. Bu nedenle reform hareketinin kültürel sonuçlarını, çok büyük kapsamda ve en göze çarpan biçimiyle; reformcuların işlerinin, önceden umulmadık şekilde ve hatta arzu edilmeyen sonuçlar olarak çok özel görünüşleriyle ilgilenmekte olduğumuzu, kabul etmek zorundayız. Reform ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasında güdüsel bir bağlantı kurmanın, reformcuların varmayı düşündükleri hedeflerinden çok uzak ve hatta tamamiyle karşıt olduğunu da, belirtmek zorundayız. Kapitalizmin ruhu ile Protestan ahlakını konu edinmiş olan bu çalışma, böylece, en gösterişsiz bir şekilde, tarihte fikirlerin en etkili güçler haline gelebilecekleri halinin kavranmasına, belki de katkıda bulunabilir” (Weber, 1984: 118-119).

Böylece, Protestan ahlakını kendisine araştırma konusu olarak seçmiş olmakla M. Weber; bu yolla ruhun kurtuluşu güdüsünün, batıya özgü kültürel bir eğilim olarak gördüğü rasyonelleşme sürecine nasıl yol açtığını, modern ekonomik sistemin oluşmasına nasıl bir katkıda bulunduğunu; tarihte, fikirler en etkili güçler haline gelmektedir görüşüyle ifade etmektedir. Her ne kadar, burada, ‘ideal üst yapıyı oluşturan maddi koşulların yansımından söz etmek, tam anlamıyla bir saçmalaktır. Çok kolay anlaşılır bir şekilde, doğrudan kazanç sağlamaya yönelme tarzındaki bir faaliyetin benimsenmesini sağlayan ve bireyin de kendisini bu uğraşıya karşı ahlaki bir görev yükümlülüğü içinde kalmasını hissettiren duygularının sebebi olarak meslek anlayışı ortaya çıkaran, temelindeki hangi düşüncelerdir? Çünkü yeni girişimcinin yaşama tarzına anlam katan, buna ahlaki

bir temel ve haklılık kazandıran, yalnızca ve yalnızca, bu düşüncedir? (Weber, 1950: 119), demiş olmakla, M. Weber, apaçık bir şekilde, kültürel değerler kapsamında yer alan dinsel yönelimlerin ve ahlaki yargıların, düşünce biçimlerinin ve sanatsal tasvirlerin ekonomik koşullar tarafından da belirlendiği ve yansıtıldığı içeriğindeki Marksist teoriyi yadsımış olmasına karşın; daha sonraki araştırmalarında, ekonomik koşulların köktenci önemini kabul etmiş, bu gibi etmenlerin düşünceler üzerindeki etkisini yadsımamıştır.

Protestan ahlakı ile kapitalist şahsiyetin kişilik özellikleri arasında doğrudan bir bağlantı kurmaya yeltenmişse de; Protestanlığın kapitalizmi oluşturduğu veya aralarında sebep-sonuç ilişkisinin kurulduğu gibi, okuyucuları tarafından tam olarak anlaşılmamış olduğunun kanıtı olarak da sayılabilecek, sonradan açıkça itham edileceği sözleri söylemiş de değildir (Lecky, 1955: 93). Kapitalist sistemin oluşumunu tek bir etmene, yani Protestan ahlakına bağlamadığı gibi, toplumsal bir sistemin benimsenip yerleşmesini sağlayan pek çok faktörün olduğunu açıkça öne sürmüş, bu faktörler arasında birini diğerine öncelik tanımanın veya etkisel ağırlığını tartmanın olanaksız olduğunu da, açıkça belirtmiştir. Tek bir konuyla veya sorunla ilgili, etmenlerin önemi ve tamamıyla ilgili olarak, pek çok bakış açısının ve düşüncenin olabileceğini peşinen kabul etmiştir. Bütün bunca kabullenmelere karşın, sosyal olgu ve oluşumları bilimsel olarak irdeleyebilmek için önerdiği ideal tip yaklaşımıyla, eyleme neden olan ve anlamsal içeriğini ifade eden kültürel değerleri ön plana çıkartmaktan da geri durmamıştır (Weber, 1947: 143).

Asketikizm, manastırın inziva hücrelerinden günlük yaşamın iş meşgalesine aktarıldığında ve dünyevi ahlaka da hâkim olmaya başladığında; modern ekonomik düzenin heybetli evreninin oluşturulmasına katıldı (Lecky, 1955: 94-95). Bu devasa ekonomik düzen, şimdi, tüm bireylerin yaşamlarını bütünüyle belirlemekte olan makine üretiminin teknik ve ekonomik koşulları zorunlu kılan, doğar doğmaz insanların kendilerini içinde buldukları bir mekanizmayı yarattı. Yalnızca ekonomik kazançla doğrudan ilgili olanı değil, toplumda yaşayan herkes, bu mekanizmanın karşı konulamaz olan gücüne uymak zorunda kaldı. Baxter'in görüşüne göre, maddi mallar için duyulan kaygılar, insanın her üzerinden atabileceği ince bir pelerin gibi, yalnızca azizlerin omuzlarında durmalıdır. Asketikizm, dünyayı bambaşka bir biçime getirmeye ve kendi ideallerini dünya içinde başarıyla uygulamaya yeltendiğinden beri; tarihin daha önceki dönemlerinde hiç rastlanılmadığı bir biçimde, maddi mallar insanlar üzerinde artan ve nihayet asla karşı konulamayan bir güce erişmiştir. *"Bu gün belki de dinsel asketikizmin ruhu, bu kafesinden kaçıp kurtulmuştur. Ancak, mekanik temeller üzerine dayandığından beri, muzaffer kapitalizmin artık dinsel içeriğe gereksinimi kalmamıştır. Bundan sonraki görevimiz, rasyonel asketikizmin, eylemsel sosyal ahlakın içeriğinin oluşmasındaki katkısını göstermek olduğu için; dinsel toplantı yapan sosyal gruplardan devlete kadar olan örgütlenmenin ve işlevlerinin önemini belirtmesi gerekmektedir. Ancak bundan sonra, hümanist rasyonellikle olan bağlarının, yaşamla ve kültürle ilgili ideallerinin baskıcı etkisi*

irdeleneceği gibi; daha ilerdeki bir aşamada da, felsefi ve bilimsel deneyciliğin geliştirilmesi, teknik ilerleme ve ruhani ideallerinin analizi yapılacaktır” (Weber, 1984: 97).

Bundan sonra da, M. Weber tarafından, tarihsel gelişimi içinde dünyevi asketikizmin orta çağdaki başlangıcından saf bir yararcılık anlayışı içindeki çözülmesi, dinsel asketikizmin geçtiği bütün sahalardaki izleri irdelenecektir. Ancak bütün bu irdemeler gerçekleşikten sonra, modern kültürün diğer biçimlendirilebilir olan etmenleriyle doğrudan bağlantı halinde olan asketik Protestanlığın kültürel anlamlılığının niceliksel etkisi tahmin olunabilir. Protestan asketikizmin gelişmesinin ve niteliğinin, sosyal koşulların tamamı tarafından ve özellikle de ekonomik etmenler yoluyla, sırasıyla tesir görmesinin irdelenmesi de, daha sonraki araştırmalar için gerekli olmaktadır. Çoğunlukla çağdaş insan, en iyi niyetlerle dahi olsa, kültürel bir anlamlılık içinde dinsel fikirlerin önemini görmek istemez (Lecky, 1955: 22). Ancak yine de, kuşkusuz araştırmalardaki benim maksadım, tek taraflı materyalist bakış açısının yerine buna eş değerde olan tek taraflı ruhsallığı bir nedensellik gücü işlevinde ön plana çıkartarak, kültürel ve tarihsel bir yorum içine girmek değildir. Maddi veya ruhani nedenselliğin her ikisi de eşit derecede olanaklıdır; ancak bunlardan her biri, araştırmanın bir ön hazırlığı olarak değil de varılan bir sonucu şeklinde iş görüyorlarsa, tarihsel gerçeklik sahasındaki başarıları eşit ölçüde az olacaktır.

PROTESTAN AHLAKI VE KAPİTALİZMİN RUHU

Kapitalist ekonomik sistemini, Batı kültürüne özgü bir oluşum olarak gören M. Weber, kapitalizmin Batının tarihi kadar eski olmadığını; çok önceden, Batının tarihinde olduğu kadar Doğu medeniyetleri arasında da izlerine rastlanılan, spekülatif alım ile satım, para ve mal birikimi, deniz aşırı ticaret ve tefecilik gibi kapitalist faaliyetin çeşitli görünüşleriyle kapitalist sistemin birbirine karıştırılmaması gerektiği uyarısında da bulunmuştur. Kapitalist sosyo-ekonomik örgütlenme biçimi, Batı kültürünün reformla başlayan değişmesi sonrasında benimsenilen ve yaygınlaşarak yasallaşan bir yapısı haline gelmiş dahi olsa; bu ekonomik sistemin, hayatın her sahasına işleyerek gelişen rasyonelleşme sürecinin doğal ve kendiliğinden ortaya çıkmasını garanti eden bir zorunluluğun olmadığını da açıkça bildirmiştir (Lecky, 1955: 23). Kapitalizm, orta çağın bütün dinsel kurumlarının düşmanlığını üzerine çekmiş, gelenekselleşmiş güçlerine karşı olağanüstü bir zafer kazanmış olsa dahi, tarihsel bakımdan, ne kaçınılmaz görülmüştür ne de bir zorunluluk olarak kabullenilmiştir. (Weber, 1950: 95-96) Kapitalizmi ortaya çıkartan faktör olarak en son öne sürülebilecek olan gelişme, sürekli olarak rasyonel şekilde işleyen teşebbüs, rasyonel muhasebe, rasyonel teknoloji ve rasyonel hukuk olmasına karşın, yine de bu etmenler tek başına kapitalizme yol açamamaktadır. Bu gibi tamamlayıcı faktörlerin yanında, rasyonel ruha, genel olarak yaşama tarzının rasyonelleşmesine ve rasyonelleşmiş bir iktisat ahlakına da gereksinim duyulmaktadır. Batıda kapitalizm, kıta içlerindeki sanayi

kentlerinde ortaya çıkmıştır, deniz ticaret merkezleri olan kentlerde doğmuş değildir (Weber, 1947: 46-47).

İlk çalışmalarında, M. Weber, özellikle kapitalist sistemin temelini Protestanlığın rasyonel ruh ve davranış ahlakında görmüş olmasına karşın, zorunlu tamamlayıcı faktörler olarak ekonomik yapının rasyonelleşmesini de öne sürmüştür. Ancak, kapitalizmin, paranın döndüğü deniz ticaret merkezi olan kentlerde değil de içindeki üretimin yoğun olduğu kentlerde ortaya çıkmış olduğu iddiası; ekonomik ve bürokratik yapıya egemen olan bu rasyonelleşme sürecinin temelini, Protestan rasyonel ahlaki olduğu şeklindeki savını hiç terk etmemiş olduğunu göstermektedir. “Batıyı, Doğudan farklı kılan, kültüründeki rasyonelleşme eğilimidir. Modern Batının bir bütün olarak mutlak ve mükemmel varlığının doğası olan, yaşamın siyasal-teknik-ekonomik koşullarının temeli haline gelen; özel olarak eğitilmiş bir görevliler örgütü tarafından yürütülmesine; hiçbir ülkede ve hiçbir çağda Batıdaki anlamıyla rastlanılmıyş değildir. Elde etme dürtüsünün, kazanç sağlama uğraşısının, olanaklı olan en fazla miktardaki parayı kazanma gayesinin; kendi içinde kapitalizmle doğrudan hiçbir bağıntısı yoktur. Sınırsız kazanma hırsı; kapitalizmle aynı şey olmadığı gibi, kapitalizmin ruhuyla da bir benzerlik taşımamaktadır. Kapitalizm, kazanç tamahkârlığı şeklindeki bu irrasyonel dürtünün ılımlı hale getirilmesiyle veya en azından rasyonel bir nitelik kazandırılmasıyla ilgili olabilir. Ancak, kapitalizm, kâr peşinde koşmakla özdeştir; sürekli, rasyonel kapitalist bir teşebbüs içinde hiç durmaksızın yenilenmekte olan kazanç sağlamanın izlenmesini de gerektirmektedir. Bu şekilde kâr peşinde koşmak zorundadır; toplumun bir bütün halde kapitalist düzen altına girmesiyle, kazanç sağlama fırsatlarından yararlanmayan bireysel kapitalist teşebbüsün yok olup ortadan kaybolması kaçınılmaz olacaktır” (Weber, 1984: 64).

Kapitalist ekonomik eylem, değişim fırsatlarından yararlanılarak kazanç sağlama beklentisine dayanan, biçimsel olarak da barışçı kazanç şansları üzerine kurulu olan bir faaliyettir. Rasyonel şekilde kapitalist kazanç peşinde koşulması eylemi, sermaye hesaplarına uygun olarak düzenlenmektedir. Kapitalist eylem, malların ya da bireysel hizmetlerin sistematik olarak yararlı kılınmalarına uygun olarak, hesaba dayalı şekilde yürütülen kazanç maksadının aracı haline getirilmişlerdir. En önemli olgu, ister çağdaş defter tutma yöntemleriyle olsun isterse de ilkel ve gelişmemiş başka bir şekilde gerçekleştirilen paraya dayalı bir sermaye hesabının çıkarılmasıdır. “Her şey bilanço çıkartılarak yürütülmektedir. Teşebbüs kurulurken, kuruluş bilançosu hazırlanmakta; her bir bireysel karardan önce muhtemel kârlılığın kesin hesabı çıkarılmakta, en sonunda da nihai bir bilanço düzenlenilerek toplam ne kadar kazanç sağlandığı hesaplanmaktadır. Girişimcilerin, büyük ölçekte spekülâtif alım-satım yapanların, ayrıcalık avcılarının kazanç tutkusundan çok daha fazla olarak; modern zamanlarında Batı, başka hiçbir yerde eşine benzerine asla rastlanılmayan çok farklı bir türdeki kapitalizmi oluşturdu; bu da, biçimsel olarak özgür olan ücretli emeğin rasyonel kapitalist bir işletme içindeki örgütlenişidir. Kapitalist teşebbüsün modern rasyonel örgütlenmesi; çağdaş ekonomik yaşama tamamıyla hâkim olan ev ile işin

birbirinden ayrılması ve bununla çok yakından ilgisi olan rasyonel defter tutma şeklindeki; diğer çok önemli gelişim unsuru olmadan oluşması olanaksızdır. Bu bağımsızlığın kaçınılmaz zorunlulukları olan, rasyonel işletme defteri sayesinde, şirket ile kişisel mülkiyetin yasal olarak birbirinden ayrılması, Batıdan başka bir yerde ya tümüyle olmayan bir şeydir, ya da ancak daha yeni yeni başlamaktadır. Sivil Pazar ayrıcalıkları, şirketler, esnaf birlikleri, kent ile taşra arasındaki her türden hukuksal farklılıklar dünyanın hemen her yerinde ortaya çıkmış olmasına karşın; Batı dışındaki hiçbir yerde vatandaşlık kavramı var olmamıştı, çağdaş Batıdan başka hiçbir yerde burjuvaziye rastlanılmamıştır.” (Weber, 1984: 65)

Benzer şekilde, özgür ücretli emeğin kuralsallaştırılan bir disiplin altında kurulan rasyonel bir örgütlenmesine başka hiçbir yerde rastlanılmadığı için, bir sınıf olarak proletarya da yoktu. Büyük ölçekli sanayi girişimcisi ile özgür ücretli işçiler arasında ortaya çıkmakta olan modern çatışmaya ise, Batı dışında başka hiç bir yerde rastlanılmamaktaydı. “*Kapitalist eylemin gelişmesi; farklı kültürlerdeki maceraperestlikle, ticaretle, savaşla, politikalarla ve yönetimlerle tamamıyla farklı şekilde olmuştur. Buradaki farklılık, özgür ücretli emeğin rasyonel örgütlenmesini gerçekleştiren dengeli ve tutarlı bir burjuva kapitalizminin kökeninin oluşmamış olmasıdır. Kültür tarihiyle ilgili olarak, batıya özgü burjuva sınıfının kökeni ve özellikleri, işgücünün kapitalist örgütlenmesi temeliyle kesinlikle yakından ilgili olduğu halde, rasyonel kapitalizm, yalnızca bundan ibaret de değildir. Zira gerçekten de yalnızca batı yarım kürede ortaya çıkan, kendine özgü şeklindeki modern kapitalist biçimindeki gelişmesinden çok önce, bir sınıf olarak burjuvazi oluşmaya başlamıştı” (Weber, 1984: 66).*

Batı kültürüne özgü ve çok özel bir rasyonelleşme süreci ortaya çıkmıştır. Örneğin, yaşamın diğer sahalarına olan bakış açısıyla özellikle irrasyonel bir tavır özelliği taşıyan mistik düşüncelere dalma eğilimini rasyonelleştirdiği gibi; ekonomik yaşamı, tekniği, bilimsel araştırmayı, askeri talimi, hukuk ve yönetim anlayışlarını da rasyonelleştirmiştir (Freytag, 1910: 86). Batıdaki rasyonelleşme sürecine, kültür tarihi açısından bakıldığında, bu farklı eğilimin özelliklerini betimleyebilmek için, rasyonelleşmenin hangi kısımlarda ve hangi yönde gerçekleştiğinin araştırılması gerekir (Watson, 1947: 49). Bundan dolayıdır ki, ilgilenilmesi gereken ilk konu, kökeni bakımından kendisine özgü nitelikleri olan Batı rasyonalizminin biçimidir. Ekonomik rasyonalizm, kısmen rasyonel teknik ve rasyonel hukuk üzerine kurulu olduğu gibi; aynı zamanda da, eylemsel rasyonel tavrın belirli tipleriyle uygunluk taşıyan insanların yetenek ile istekliliği tarafından belirlenir (Weber, 1947: 44). Batı rasyonalizminin özelliklerini bu şekilde ayrıntılı olarak irdeleyen M. Weber, çok sınırlı istatistiksel verilere dayalı olarak Avrupa’daki Protestanlar ile Katoliklerin; teknik, sanayi ve ticari sahalardaki etkinliklerine ve mesleki uğraşlarına göre aralarındaki çok önemli farklılıklara dikkatleri çekmiştir. “*Avrupa’daki Katolikler geleneksel hümanist sahalarda görev almaya çok daha istekli oldukları halde; Protestanlar, kapitalist teşebbüsler içinde etkin konumlara gelmektedirler. İşgörenler arasında dahi, Protestanlar sanayi yeteneklerini ilerleyen teknik koşullara uygun bir şekilde geliştirme gayreti içine*

girerken, Katolikler, el sanatları gibi daha çok geleneksel hale gelmiş eski uğraşlarından vazgeçememişlerdir. Katolik ile Protestanlar arasındaki dünyevi uğraşlarında açıkça ortaya çıkan bu farklılıklarının nedeni, ailelerinden kendilerine kalan servet ve işleriyle değil, bu iş organizasyonunun kurulmasını sağlayan, dinsel öğrenimleri ve değerlerinin kendilerini yönlendirdikleri faaliyet sahalarıyla ilgilidir. Sermayenin sahipleri ve işletme liderlerinde olduğu gibi yüksek düzeyde yetenek sahibi işgörenler arasında da, bunlardan çok daha fazla, modern teşebbüslerin yüksek teknik ve ticaret eğitimi görmüş personelinin tamamına yakın bir kısmı Protestan'dır. Protestanların, sermayenin mülkiyetinde daha yüksek pay aldıkları, işletmenin yönetiminde ve modern büyük sanayi ile ticaret teşebbüslerin üst kademelerinde görev almaları, kısmen tarihsel koşullara dayandırılarak açıklanabilir. Bu ekonomik işlemlere katılma, bazen sermaye mülkiyetinin önceden oluşmasını gerekli kıldığı halde, genellikle pahalı bir eğitime dayanmakta veya her ikisine birden sahip olmayı zorunlu kılmaktadır. Bu gün bile bunlar, büyük ölçüde miras yoluyla devralınan bir servete sahip olmaya dayandığı gibi en azından belirli bir derecedeki maddi bir refahı da zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı, en yüksek düzeyde ekonomik gelişmenin sağlandığı bu yörelerde, aynı zamanda da, kilisedeki devrime özellikle çok uygun olmasının sebebi ne olabilir gibi, tarihsel bir soruyla karşı karşıya kalmaktayız” (Weber, 1984: 43-44).

Ekonomi sahasındaki geleneksellikten kurtulmada, hiç kuşkusuz, kutsal kılınan dinsel geleneğe ve tüm geleneksel otoritelere karşı güvensizlik duyma eğiliminin büyük ölçüde güçlü kılınmış olması, en önemli bir etken olarak gözükmektedir (Weber, 1950: 78-79). Ancak burada, her zaman dikkatlerden kaçan bir noktayı da vurgulamak gerekir. Reform, kilisenin günlük yaşam üzerindeki denetimini ortadan kaldırmamıştır; bunun yerine, önceden var olan denetiminin yeni bir biçimde yerini almasını sağlamıştır. “Katolik kilisesinin, 'benimsenmiş kilise öğretilerine karşı çıkararak dinsel sapkınlık gösterenleri cezalandırın; ancak, günah işleyen kimselere karşı son derece hoşgörülü bir tutum sergileyin' kuralı, bu gün olduğundan çok daha fazla, eskiden geçerliydi. Yüksek ekonomik gelişme sahalarında reformcular, günlük yaşam üzerinde kilise tarafından uygulanan denetimin çok fazla olmasından değil, fakat çok yetersiz kalmasından şikâyet etmekteydiler. O yıllarda, ekonomik bakımdan en fazla ilerlemiş olan bu ülkelerde yükselen burjuva orta sınıfı, bu örneğine pek rastlanılmamış Puritan krallığına karşı koymak yerine, bunu savunmak için kahramanlık geliştireyordu. Protestanların, modern ekonomik yaşamdaki sermaye mülkiyeti ve yönetim konumlarına büyük ölçüde katılmaları; en azından kısmen de olsa, çok yalın bir şekilde geçmişten devraldıkları çok daha büyük miktardaki maddi bir servetin sonucu olduğu, bu gün daha iyi anlaşılmaktadır. Çevreden edinilen zihinsel ve ruhsal özellikler, topluluğun ve ailenin beslediği dinsel atmosfer tarafından desteklenen eğitimin tipi; meslek seçimini olduğu kadar, mesleki yaşamdaki başarısını da doğrudan belirlemektedir. Katolikliğin çok büyük ölçüde öbür dünya özlemi, en yüksek ideallerini betimlediği asketik karakteri; taraftarlarının bu dünyanın iyi şeyleri karşısında çok daha büyük nispette kayıtsız ve ilgisiz kalarak

yetişmelerini sağlamış olmalıdır. Protestanların, yönetici bir sınıf olarak veya yönetilen bir zümre olarak, ülkede çoğunluk olan ya da azınlık kalarak, ekonomik rasyonelliğe yönelik çok özel bir eğilim geliştirmiş olmaları; böyle bir durumun Katolikler arasında asla gözlemlenememiş olması, kolay fark edilir bir gerçektir. Bundan dolayı, bu farklılığın temel açıklaması, tarihte geçici olarak rastlanılan dışsal-siyasal ortamlarımda değil, dinsel inançlarındaki kalıcı içsel niteliklerinde aranmalıdır” (Weber, 1964: 61-62).

Protestanlar ile Katolikler arasında iş hayatında ve mesleki eğitim sahasında ilk bakışta ortaya çıktığını öne sürdüğü bu açık farklılığı; Katolikliğin, dünyadaki maddi konularına yönelik kayıtsız kalmalarına zorlayacak bir tutumu taraftarlarına benimsettiren, öbür dünyaya önem vermiş olmasıyla açıklamaktadır (Freytag, 1910: 94). Oysa Protestanlık, Katolikliğin tam tersine, bu dünyanın maddi mallarını ele geçirmeyi zorunlu kılarken dahi kendini bundan yoksun kılan çilekeş anlayışıyla, hem dünyevi çalışmaya ve hem de iktisadi tutumluluğa taraftarlarını yönlendirdiğini anlatmıştır. “Katolik daha sakindir, çok daha az kazanma dürtüsüne sahiptir, çok daha küçük miktardaki geliriyle mümkün olan en büyük güvenlik için yaşamayı, riskli ve heyecanlı bir hayat tarzının kendisine sunabileceği onur ve zenginlikleri elde etme şansına, daima yeğlemektedir. Güldürmek maksadıyla da olsa, bir atasözü, iyi yiyeceğin ya da iyi uyuyun diye öğütte bulunmaktadır. Günümüzdeki halleriyle Protestanlar, iyi yemek yerlerken; Katolikler de hiç aksatmaksızın uykularına devam etmektedirler. Gerçekten de iyi yemek yemeyi istemek, günümüz Almanya’sındaki pek çok Protestan’ın güdülerini yetersiz olmakla birlikte doğru olarak tanımlamaktadır. Ancak, geçmişte her şey çok farklıydı. İngiliz, Hollandalı ve Amerikalı Puritanlar, yaşamdan zevk alma güdüsünün tamamıyla karşısındaki eğilimleriyle tanımlanmaktaydılar. Fransız Protestanların uzun zamandan beri sahip oldukları ve bu güne kadar hiç terk etmedikleri özellikleri, Fransa’da, sanayi ve kapitalist gelişmenin en önemli faktörlerinden biri olarak bilinmektedir. Şayet buna, ciddiyet ve yaşamın bütün tavırları içinde dinsel ilgilerin güçlü hâkimiyet özelliğindeki öteki dünyalık olarak nitelendirilirse; Fransız Kalvinistleri, kuzey Alman Katoliklerinin dünyadaki diğer hiçbir halk kadar dinlerinde hayati bir önem taşıyan öbür dünyalığı kadar ölümden sonraki hayatı düşünmektedirler” (Weber, 1984: 39-41).

PROTESTAN TAKVA YOLU OLARAK MESLEK AHLAKI

Protestanlığın metodik ve asketik normları içinde kişiyi mesleki uğraşısında çalışkanlığa ve tutumluluğa yönelten esasları ile kapitalizmin ruhu olarak betimlediği davranış özellikleri arasındaki ilişkiyi açıklamak için M. Weber; zihninde ve eyleminde kapitalist ahlak ile ruhu bütünleştirmiş olan Benjamin Franklin’in (1706-1790) yaşama tarzını örnek olarak göstermiştir. Genelleşmiş toplumsal eylemin anlam içeriğini belirtmek için kullandığı eylem-değer bağıntısını açığa çıkartmada öne sürdüğü ideal tip yöntemini, Franklin’in yazdıklarına uyarlamıştır. “Kapitalizmin ruhu deyiminden ne anlaşılabilir?

Kapitalizmin ruhu deyiminin kavranılabilir anlamına uyarlanabilir bir obje bulunabilirse; bu, kültürel anlamlarının bakış açısından edinilmiş kavramsal bir bütünlük içindeki tarihsel gerçeklikle bağlantısı bulunan unsurlarının bir bileşkesi olarak, tarihsel bir kişilik olabilir. Bu maksatla, klasik saflığı içeren ve bununla beraber din ile doğrudan ilgisi olan ilişkilerden ve böylece maksatlarımız için kurduğumuz tüm önyargılardan kurtulmuş olmanın yararlılığını sağlayan, ruhun belgelerine başvuruyoruz. Rastgele de olsa göze çarpan örnekleriyle Almanya'da bile betimlenen kapitalist girişimcinin ideal tipinin, kaba ya da ayrıntılı tanımlanmasıyla toplumsal bir konum elde etme ihtirasıyla uzaktan yakından bir ilgisi bulunmamaktadır. Kapitalist girişimci, gösteriş maksadıyla yeltendiği gereksiz harcamalardan daima kaçındığı gibi bu maddi gücünün sağladığı her türlü bilinçli zevkten de sakınan bir kimse olarak; ulaştığı konumundan dolayı, toplumsal kabul edilmesinin görünen işaretlerini taşımış olması nedeniyle de, sıkıntı içine sürüklenir. Yaşama tarzı, daha önce alıntısını yaptığımız ruhun belgelerini açıklayan broşüründe (Advice to a Young Tradesman, 1748) Franklin'in yeterince açık bir şekilde öğüt verdiği haliyle, kesin olarak asketik bir eğilim taşımaktadır” (Weber, 1984: 59-60).

Benjamin Franklin, 'Zengin Olmak İsteyenlere Zorunlu Öğütler' ile 'Genç Bir Esnafa Tavsiye' isimli eserlerinde, kök salmakta olan sermayeye ve hızla gelişmekte olan ticari işlemlere ayak uydurabilmesi için; en büyük serveti olarak ömrüyle birlikte sahip olduğu parayı ve mülkü nasıl kullanması gerektiği hakkında özlü sözler söylemiştir. Bu rekabet ortamında iş yapabilmek ve kazançlı çıkarak ayakta kalabilmek için kişinin; zamanın değerini çok iyi bilmesi ve çok sıkı çalışması, dakik ve disiplinli olması, dürüst ve sözüne sadık kalması gerekmektedir. 'Zaman paradır' diyen Franklin'in öğütleri; zamanın kapitalist ruhunun en iyi betimlemesi özelliğini taşımaktadır. “Sığırdan don yağı yapılır, insanlardan ise para. Bu hırs ve tamahkârlık felsefesinin en önemli özelliği, kredisi tanınan onurlu bir insanın idealinin ve hepsinden önemlisi bireysel görevinin, kendi içinde bir maksat haline gelen, sermayesini arttırma eğilimi olması gerektiğidir. Gerçekten de burada öğüt verilen şey, bir kimsenin dünyada izleyeceği yolun oluşturulması değildir, özel ahlak anlayışının benimsetilmek istenmesidir. Jacob Fugger (1392-1469) yeterince para kazandığı için isteğiyle emekliye ayrılan ve diğer insanlara kazanma şansını tanıması için kendisinin de emekli olmasını isteyen yakın bir arkadaşını 'korkak' diyerek önerisini reddettikten sonra, kazanabildiği kadar para kazanma isteğini açıkça bildirerek, yanıtını verir. Kazanabildiğince para kazanma emeli, Franklin'in öğütlerinden açıklıkla her yönüyle farklıdır. Fugger'in gayretinde, ticari gözü peklik ve kişisel para kazanma eğiliminde ahlaki bir içerik bulunmamaktadır. Oysa Franklin'in öğütleri, yaşama biçimine ahlaki olarak bir nitelik katma gayesini taşımaktadır. Bu da, Franklin'in, kapitalizmin ruhunu en karakteristik bir tarzda ifade etmiş olduğundan, hiçbir kimsenin kuşkusu olmasın. Franklin'in bütün ahlaki tutumları, tamamıyla yararlılık niteliğini taşımaktadır. Daha fazla para kazanma emeli, yaşamın doğal sayılan tüm zevklerinden sakınma zorunluluğuyla en titiz bir şekilde birleşince;

bireyin zevkine düşkün halde yaşamdan mutlu olma eğiliminden yoksun kalmasına neden olmuştur” (Weber, 1964: 73-74).

Bir insanın daha fazla para kazanma emelini ve bu maksadına ulaşabilmek için insandan para çıkarma eğilimini, Franklin, Eski Ahit’deki ‘*İşinde gayretli olan adamı görüyor musun? O, kralların önünde duracaktır; tanınmayan adamların önünde durmayacaktır*’ (Kutsal Kitap, 2004: 118) ifadesiyle, açıklamaktadır. B.Franklin’in doğup yaşadığı yıllarda kapitalist eylemin kendi döneminde olduğu kadar yoğun olmadığına, bu nedenle de önerdiği düşüncelerin ekonomik yapıdaki ilişkileri yansıtmak yerine, Protestan öğretilerden sonuç çıkartmış olabileceğine dikkatleri çeken M. Weber; yeni Protestan öğretileri sayesinde, geleneksel ahlakın terk edildiğini ve kazanç maksatlı eylemin de açıkça kutsallık ve haklılık kazandığını belirtmiştir. Protestanlıktaki tutumluluk ve çalışkanlıkla özdeşleşen yaşamın asketik tarzı, hiç umulmadık bir şekilde, kapitalist ruhun ve teşebbüsün en büyük uyarıcısı ve güdüsü haline gelmiştir (Weber, 1950: 123-124).

M. Luther’in itirazıyla birlikte, o ana kadar Hıristiyan ilahiyatında eşine enderine rastlanılmayan ve Alman kültüründe de kökleri bulunmayan bir kavramın, ‘meslek’ anlayışının doğduğunu (Blayney 1957: 32-33) öne süren M. Weber; reformun mesleki görev düşüncesiyle birlikte, kişilerin dünyevi uğraşlarına doğrudan Tanrı tarafından atanmış oldukları inancının, halk tarafından kolaylıkla benimsenildiğini bildirmiştir. İlk defa Kutsal Kitabın Protestan çevirilerinde ortaya çıkmış olan ‘beruf’ kavramının meslek şeklindeki yorumlanması, bundan sonra özellikle de Protestanlar arasında çok büyük bir öneme sahip olarak, insanın gündelik yaşamındaki dünyevi uğraşlarına ve kazanca yönelik işlerine dinsel bir anlam katmıştır. Manastır hücrelerinde inzivaya çekilerek sürdürülen bir hayat, Tanrı katında haklı çıkarılması bakımından tamamıyla değersiz olduğu gibi; Luther’e göre dünyevi yükümlülüklerden vazgeçilen bencilliğin bir ürünü olarak, bu dünyanın görevlerini üstlenmemenin sonucudur (Watson, 1947: 53). Oysa tam tersine, mesleki faaliyet içinde sürekli dünyevi faaliyet, kardeşliğe özgü sevginin açıkça gösterilen bir ifadesi gibidir. Manastırda münzevi hayatın değersizliğinin haklı kılınması, gayet açık bir şekilde orta çağın skolâstik temelini yok eder. Hangi şart altında kalınırsa kalınsın, Tanrıya yönelen kabul edilebilir tek yolun, dünyevi görevlerin yerine getirilmesi olduğu görüşü, etkisini giderek artan bir şekilde kalarak devam eder (Kooman, 1954: 18-19).

Tanrının tek isteğinin dünyevi faaliyet yoluyla kardeşlik sevgisinin kanıtlanması olduğu için; bundan dolayı da, meşru sayılan her mesleğin Tanrı nazarında aynı değere sahip olduğu düşüncesi, benimsenmiştir. Meslek uğraşısını, kardeşlik sevgisinin kanıtlanması olarak öne sürmesine, dünyevi çalışkanlığı yegâne Tanrı yolu haline getirmesine rağmen (Forell, 1964: 91), Luther’in kapitalist yaşam felsefesine tamamıyla uzak olduğunu vurgulayan M. Weber; kapitalist faaliyetin kazanç maksadına ve faiz karşılığında sermaye birikimini sağlama temelinde şiddetle karşı durduğunu ve düşmanca tavırlar sergilediğini açıklamaktan da geri kalmamıştır (Watson, 1947: 63). Dünyevi faaliyetin orta

çağın skolâstik düşüncesine bağlı kaldığını da belirten M. Weber; köylü ayaklanmaları sırasında kendisini prenslerin yanında bularak, giderek daha ısrarlı bir şekilde toplumsal statüyü savunur hale geldiğinin de farkındadır. Toplumsal olaylardaki bu taraf tutuculuğu Luther'in düşüncesine de yansımış (Blayney, 1957: 37) ; var olan toplumsal düzenin ve bireysel konumun Tanrı tarafından mukadder kılınmış olduğunu öne sürerek, değiştirilemez ve terk edilemez bir özellik taşıdığına inanmıştır.

Dünyevi uğraşı kapsamında kapitalist faaliyetin dinsel bir içerik kazanmasına neden olan "*işinde gayretli olan adamı görüyor musun*" (Kutsal Kitap, 2004: 118) ifadesi; çağdaş ekonomik düzen içinde para kazanmayı, mesleki yeteneğin bir sonucu saymaktadır (Forell, 1964: 101). Bu ifadeyle, mesleki ödev, Tanrıya yönelik bir ibadet halini almıştır. Dünyevi faaliyeti, kardeşlik sevgisinin bir kanıtı haline getirmiş olmasına karşın, Luther'in meslek anlayışı, '*herkes çağrıldığı halde kalsın; kardeşler, herkes ne halde çağrıldı ise, Tanrı ile o halde kalsın*' (Kutsal Kitap, 2004: 1216) ifadesi gereği, geleneksel bir içerik taşımaktaydı (Kooman, 1954: 24). Luther, Kutsal Kitabın hemen her yerinde 'davet' kelimesinin karşılığı olarak **beruf** sözcüğünü kullanmış olmakla (Kooman, 1954: 26), mesleğin Tanrı tarafından insanlara verilmiş olan neredeyse tek ödev olduğunu, hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek bir açıklıkla ifade etmiş oluyordu (Blayney, 1957: 43). Ancak Rab, her bir kişiye nasıl dağıttıysa, Tanrı olarak her birini nasıl çağırdı ise; öylece yürüsün çağrısıyla, mesleki ödevin zorunluluğunu daha bir açıklıkla ifade etmiştir. "*Her biri efendisinin gelmesini gösterişsizce bekliyordu; efendisinin çağrısının her birini bulduğu yer olan dünyevi uğraşısında daha önceden beri çalıştığı konumunda beklemekteydi. Böylece kardeşlerini hayırseverlik ve sadaka yükü altında sıkıntıya uğratmamış olmaktadır.*" (Forell, 1964: 104) Luther, Kutsal Kitabı bu tutumun gerektirdiği bakış açısına göre okumaktaydı. Bir reformcu olarak Luther'in etkinliğinin ilk yıllarında, mesleği her şeyden önce bedensel olarak düşünmesini de sağlayan, '*Tanrı her birini nasıl çağırdıysa, öylece yürüsün*' (Kutsal Kitap, 2004: 1154) ifadesindeki ölümden sonraki hayata bakış açısının gerektirdiği aldırmaçlık içinde (Forell, 1964: 104), dünyevi faaliyet biçimiyle çok yakından ilgisinin kurulduğu bir tutum öne çıkmıştı. Bir kimse, yaşam yolunda yürüdüğü her şekilde de kurtuluşa erbildiğinden; kısa süren yaşamının bu haç yolculuğunda, sürdürdüğü mesleğinin biçiminin pek önemi yoktur (Oberman, 1985: 115). Bundan dolayı da, kişisel gereksinimlerini aşacak ölçüde maddi kazanç peşinde koşulması, lütuf ve merhametten yoksun kalındığının bir işareti olarak görünmektedir (Oberman, 1985: 17-118). Ayrıca, bu ölçüdeki bir kazanç, diğer insanların harcamaları karşılığında elde edilebileceği için, bütünüyle yadsınarak kınanmasını da gerektirmektedir.

Dünyevi işlere giderek daha büyük ilgiyle duyulan arzu, dünyadaki çalışmanın değerinin giderek daha da artmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Oberman, 1985: 122). Ancak, Luther, bireyin peşinden gittiği belirli bir meslekteki faaliyetinin olmasını, Tanrısal iradenin insanlar üzerinde sorumlu kıldığı bu özel ödevleri yerine getirerek tamamlamak suretiyle, Tanrının çok özel

bir emrine giderek daha fazla uyduklarına inanmaktadır (Kooman, 1954: 32). Kişi, Tanrının kendisini ilk olarak yerleştirmiş olduğu konumlarında ve mesleklerinde hayatlarının sonuna kadar kalmalıdır; dünyevi faaliyeti de, yaşamında kurulmuş konumuyla sınırlandırılan yükümlülükler içinde kalmalıdır. Luther'in ekonomik gelenekselciliği, esas itibarıyla Paulist kayıtsızlığın bir sonucu olduğu halde; daha sonra, ilk mesleki konumda kalma zorunluluğu, giderek daha fazla, Tanrının iradesine ve mutlak anlamda teslim olmayla özdeş bir hale getirilecek olan ilahi takdire duyulan kuvvetli inanç halinde benimsenir oldu (Forell, 1964: 103). Sürekli aynı mesleki konumda kalmasını zorunlu kılan bu temeli esas almış olmasıyla, Luther'in dünyevi faaliyet ile dini prensipler arasında her hangi bir şekilde yeni ve köklü bağıntı kurması olanaksızdı. Bundan dolayıdır ki, Lutheran meslek kavramı geleneksel sınırlar içinde kalmıştır. Kişinin mesleği, kendisinin kabul etmeye zorunlu kıldığı ve kendisini buna göre uyumlu kılmak zorunda kaldığı bir Tanrı buyruğu olarak görülmüştür. Bu bakış açısı, şimdi de etkili olan mesleki faaliyet, Tanrı tarafından hazırlanmış olan bir görev, daha doğrusu tek ödevdir şeklindeki düşünceye karşı daha önemli olur hale geldi. Ancak Lutherist meslek anlayışının olumsuz ahlaki sonucu, dünyevi ödevlerin asketik anlayışın dışında tutulmuş olması (Kooman, 1954: 39), önceden belirlenen yaşama koşulları sınırları içinde kalmarak otoriteye boyun eğilmesinin örgütlenilmesiydi. Tamamıyla yüzeysel bir bakış açısıyla dahi olsa, tıpkı Katoliklerde olduğu gibi Luthercilikte de, dünyevi faaliyet ile dinsel yaşamın bütünüyle farklı olan bir ilişkinin olduğu, derhal fark edilebilir (Forell, 1964: 108).

Seçilmişliğin işaretlerinin dünyevi işindeki başarılarında araması, mesleki faaliyetin bir Tanrı yolu olarak kutsanması sonucuna yol açmış olduğu gibi, kendi kaderinin kurtarılmışlardan mı yoksa lanetlenmişlerden mi olduğunu bilmek isteyen ve bu endişesine bir işaret arayan Calvinist üzerinde çok ağır psikolojik bir güç getirmiştir (Schmidt, 1960: 185). Böylece J. Calvin'in müritlerinin, bireyin yazgısındaki seçilmişliği mesleki başarıyla özdeş kılması sonucunda; seçilmiş olmanın görünen kesin ölçütüne ulaşılmış olunmaktaydı. *“Ölümden sonraki yaşam anlayışının, bu dünyadaki hayatın tüm ilgilerinden yalnızca çok daha önemli olmakla kalmayıp çok daha kesinlik içerdiği bir dönemde nasıl olmuştur da böyle bir öğreti doğabilmiştir? Her inananın zihninde eninde veya sonunda, acaba ben seçilmişlerden biri miyim sorusu ortaya çıkacak; bu soruya yanıt ve kanıt arama endişesi, kişinin bütün diğer ilgilerini bastırmaya yetecektir. Birey, bu lütf halinden nasıl emin olabilir sorusu; J. Calvin'in kendisi için öyle çok önemli bir sorun da değildi. J. Calvin, kendisini Tanrının seçilmiş bir aracı olarak görmüş olduğundan, kendi kurtuluşundan da kesin olarak emin bir haldeydi. Bundan dolayı da, bireyin yazgısında seçilmişlerden biri olduğundan nasıl emin olabileceği sorusuna da; Tanrının kişiyi nasıl seçmekte olduğunun bilinmesine ve gerçek inancın bir sonucu olarak İsa'ya kesin olarak içten bir şekilde güven duyulmasına bağlanmak zorundayız, diye yanıt vermekteydi. Calvin, bir kimse, diğer insanların davranışlarına bakarak onların seçilmişlerden mi yoksa lanetlenmişlerden mi olduğunu öğrenebilir varsayımını, bir ilke olarak kesinlikle reddetmekteydi. Kişinin*

görünen davranışlarından böyle bir sonuç çıkartmak, yersiz ve gereksiz bir şekilde Tanrının sırlarına girmeye yeltenmek demektir” (Weber, 1964: 55-56).

Bu yaşamdaki dış görünüş itibarıyla, seçilmişleri lanetlenmişlerden farklı kılan hiç bir eğilim yoktur. Seçilmiş olan kimseler, Tanrının gizli kiliseleridir ve öylece de kalacaklardır. Bu nedenle kadercilik öğretisinin benimsendiği her yerde, insanların seçilmişlerden biri olduğunun bilinmesini sağlayan üyeliğinin her hangi bir şaşmaz ölçütünün olup olmadığı sorusu bastırılmaz, bu soruyu sormanın önüne geçilemez. “*Kadercilik anlayışı, yeniden yorumlanmadığı sürece, şiddeti kırılmadığı veya temelden yok edilemediği müddetçe; karşılıklı olarak birbirleriyle bağlantılı olan dinsel üyeliğin tarzıyla ilgili iki önemi daha ortaya çıkar. Bir taraftan, kişinin kendisini seçilmişlerden biri olarak düşünmesini kayıtsız ve şartsız şekilde bir ödev haline getirirken; bu uğurda hissedilen her türlü şüpheyi, şeytanın ayartmaları olarak görerek savaşmayı zorunlu kılmakta; kişinin kendisine duyduğu güvenden yoksun kalması halini, yetersiz inancın ve dolayısıyla da kusurlu lütf anlayışının bir işareti saymaktadır. Havarinin öğüt verdiği, bir kimsenin kendisine yapılan davete sadık kalmasının zorunluluğu; burada, günlük yaşamında girdiği, kendi seçilmişliğinin ve haklı kılınmışlığının kesinliğine ulaşılması için bir görev olarak yorumlanmaktadır. Luther'in, günah batağına saplanmış insanların tövbekâr bir ruhla kendilerini Tanrıya teslim etmeleri halinde, kutsallığı vaat ettiği alçak gönüllü günahkârlık yerine; kapitalizmin kahramanlık çağında çok sert ve katı püritenler içinde ve tek tek zamanımıza kadar gelen kendine güvenen azizler yetişti. Diğer taraftan ise, bu aşırı kendine güvene ulaşabilmek için, en uygun araç olarak, çok yoğun dünyevi faaliyet tavsiye edilmiştir. Sadece ve sadece, disiplinli ve sürekli dünyevi faaliyet sayesinde, kişi, dinsel tüm kuşkularından kendisini çekip kurtarabilir ve lütfun kesinleşmişliğine kendisini kaptırabilir” (Weber, 1964: 87).*

Katı kaderciliği Kalvinizmden devralarak geliştiren Puritanların, belirsizlik ve risk ortamı üzerine kurulan iş hayatında başarılı olmaları veya aylakça oturup kaderinin hükmünü beklemek ya da kaderine razı olmak yerine çalışarak sonucu belirleme azmini göstermeleri, hemen herkes için bir ilgi konusu olmuştur. Daha dünyaya gelmeden önce tanrı tarafından yazgısının çizildiğine ve kaderden asla kaçılmayacağına veya değiştirilemeyeceğine inanan Puritanların, parasal kazancı ya da mesleki başarıyı tanrı lütfunun veya seçilmişliğinin bir işareti olarak kabul ederek, bu kanıtı (kazanca/başarıya) ulaşmak emeliyle planlı ve disiplinli çalışmış olmaları, Puritanist yazgıcılık ile kapitalist maksada yönelik ussal eylemin birbiriyle bütünleşmesine yol açmıştır. Yazgısında seçilmiş olanlar iş veya meslek hayatında başarıya ve yüksek kazanca ulaşan kimseler olarak kabul edilince, risk ile belirsizlik ortamında ilerleyen her iş adamı ve her meslek sahibi; özellikle sanayi devriminden sonra ortaya çıkan ve toplumun üst kesimini etkisi altına alan kilise karşıtı mezheplerinin (Quaker, Methodist vb.) oluşturduğu cemaatler içinde, tanrının birer mutemedi veya aracı olarak saygı görmüş ve övülmüştür.

SONUÇ

İlk araştırmalarında dahi, tek nedenli bir sosyal değişme kuramı anlayışından kendisini uzak tutmak istemesine karşın, dinsel ahlak ile ekonomik yapı arasında bir uygunluk arama maksadını da pek gizlememiş olan M. Weber; asketik Protestanlığın, modern ekonomik sistemin kapsamlı gelişmesine çok büyük bir katkısının olduğuna inanmıştır. Asketik Protestanlık ile kapitalist örgütlenme arasındaki karşılıklı uygunluk bağıntısını, istatistiksel olarak vermekle birlikte, esas olarak, metodolojik bir yöntem olarak kullandığı ideal tip yoluyla kanıtlamak istemiştir. Her şeyden önce, çağdaş bir fenomen olarak gördüğü kapitalizmi, çok yüksek seviyedeki rasyonellik karakterine karşın karmaşık bir kurumlar sistemi olarak tanımlamış olduğundan; sadece Batı uygarlığına özgü saydığı, birbiriyle tutarlı bir takım gelişmelerin ürünü olarak görmüştür.

Her ne kadar Luther, Protestanlıkta meslek anlayışına dinsel bir içerik kazandırmış olmasına rağmen, daha üst mesleklere geçmeyi yadsımış olması dolayısıyla tamamıyla geleneksel bir anlam katmış olduğundan, görüşleri, kapitalist faaliyet için uygun kültürel ortamı sağlayamamıştır Ancak, J. Calvin'i öğretilerinin, özellikle kadercilik düşüncesinin, inananlarına, sıkı ve sürekli çalışmaya yönlendiren, işinde dakik ve düzenli kılan bir dünyevi faaliyet anlayışını benimsettirdiğini öne sürmüş olan M. Weber; kendisini Tanrının bir aracısı gibi gören Kalvinistin, seçilmişliğinin işaretlerini dünyevi faaliyetlerindeki başarısında aramış olmasının, kapitalist ruhu yükselttiğini söylemiştir.

Çalışkanlık ve dakiklik içinde sürekli ve düzenli kılınan mesleki faaliyetini bir Tanrı yolu haline getirmiş olmasıyla, üretkenliği ve verimliliği zorunlu görüp tüketimi ve gösterişi yererek tutumlu ve gayretli bir yaşama tarzını inananlarına benimsettirmiş olmasıyla Puritanizm, M. Weber'e göre, sermaye ve işgücünün rasyonel örgütlenmesini sağlayan yaşama felsefesini tüm müritlerine kabul ettirmiştir. Özellikle de, Puritanizmin, düzenli ve sürekli çalışma disiplininin ayrılmalarına yol açacak olan, hayattan zevk almaya ve zamanı iş dışında kullanmaya karşı şiddetle tavır alınmış olması; dinlenmeyi ve yemek yemeyi dahi, yeniden çalışmayı sağladığı sınırlılıkta hoş görmeleri, asketik yaşama felsefesinin kapitalist yaşama biçimini nasıl oluşturmuş olduğunu gözler önüne sermektedir.

KAYNAKLAR

Blayney, I. W. (1957). *The age of Luther: the spirit of Renaissance-Humanism and the reformation*, New York: Vantage Press.

Bottner, L. (1932). *The reformed doctrine of Predestination*, Philadelphia: The Presbyterian and Reformed Publishing.

Brubaker, R. (1984). *The Limits of rationality: an essay on the social and moral thought of Max Weber*. London: Allan&Unwin.

Cohen, C. L. (1986). *God's Caress: The psychology of Puritan religious experience*. New York: Oxford University Press.

Forell, G. W. (1964). *Faith active in love: an investigation of principles under lying Luther's social ethics*. Minneapolis: Augsburg Publisher.

Freytag, G. (1910). *Martin Luther*. Chicago: The Open Court Publishing.

Kooman, W. J. (1954). *By Faith alone: the life of Martin Luther*, London: Lutterworth Press.

KMŞ (2004). *Kutsal kitap eski ve yeni antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.

Lecky, W. E. H. (1955). *History of the rise and influence of the Rationalism in Europe*. New York: G. Braziller.

McGrath, A. E. (1910). *A life of John Calvin: a study of the shaping of Western culture*. Cambridge: Mass Brassil Blackwell.

Oberman, H. A. (1985). *Luther: man between God and the Devil*. New Heaven: Yale University Press.

Poggi, G. (1983) *Calvinism and Capitalist spirit: Max Weber's Protestant ethic*. Amherst: University of Massachusetts Press.

Schmidt, A. M. (1960). *John Calvin and Calvinist tradition*. New York: Harper.

Schneider, H. (1958). *Puritan mind*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Watson, P. S. (1947). *Let god be god. an interpretation of the theology of Martin Luther*. Philadelphia: Fortress Press.

Weber, M. (1984). *The Protestant ethic and the spirit of Capitalism*. London: George Allen and Unwin.

Weber, M. (1978). *Economy and society*. California: University of California Press.

Weber, M. (1964). *The sociology of religion*. London: Methuen Press.

Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization*. New York: Free Press of Glencoe.

Weber, M. (1950). *General economic history*. New York: Free Press Glencoe.

Weber, M. (1949). *The methodology of the social sciences*. New York: Free Press.

Weber, M. (1966). *The city*. New York: Free Press.

Weber, M. (1968). *Basic concepts in sociology*. New York: Citadel.

Weber, M. (1967). *Ancient Judaism*. London: Collier MacMillan.

Weber, M. (1969). *On charisma and institution building*. Chicago: University of Chicago Press.

Weber, M. (1948). *Essays in sociology*. New York: Oxford University Press.